

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PRÁVNICKÁ

Katedra právních dějin

Bakalářská práce

Právní struktura římské rodiny

Jakub Hrabec

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Název studijního programu: Právní specializace

Název oboru: Veřejná správa

Katedra právních dějin

Bakalářská práce

Právní struktura římské rodiny

Zpracoval: Jakub Hrabec

Vedoucí práce: doc. JUDr. Miroslav Černý, Ph.D.

Plzeň 2022

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Jakub HRABEC**
Osobní číslo: **R19B0043P**
Studijní program: **B6804 Právní specializace**
Studijní obor: **Veřejná správa**
Téma práce: **Právní struktura římské rodiny**
Zadávací katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

1. Úvod
2. Římské rodové zřízení
3. Podstata římského náboženství
4. Římská rodina
5. Manželství
6. Srovnání s českým platným právem
7. Závěr

Rozsah bakalářské práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

- STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9.
- FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-157-3.
- GARDNER, F. J. *Family and Famila in Roman Law and Life*. Oxford: Clarendon Press, 1998. ISBN 0-19-815217-5
- CICERO, M.T. *O povinnostech*, přeložil Jaroslav Ludvíkovský, Svoboda 1970
- GAIUS, *Učebnice práva ve čtyřech knihách*, ISBN 978-80-7380-054-3
- KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Orbis, 1962
- HOŠEK, R.: *Římské náboženství*, Praha 1986.
- BLAHO, P. *Justiniánské Inštitúcie*, Iura edition, Trnava 2000. ISBN 80-88715-806

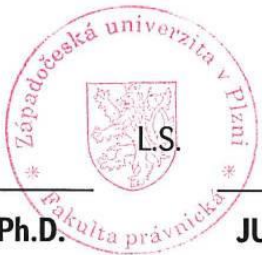
Vedoucí bakalářské práce: **Doc. JUDr. Miroslav Černý, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Oponent bakalářské práce: **JUDr. Jan Šejdl, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání bakalářské práce: **30. ledna 2023**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2023**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 30. ledna 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci na téma „**Právní struktura římské rodiny**“ vypracoval samostatně a že byly všechny použité zdroje řádně uvedeny, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Podpis autora práce

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu bakalářské práce **doc. JUDr. Miroslavu Černému, Ph.D.**, za inspiraci při volbě tématu, cenné rady, odborné vedení, trpělivost a velice vstřícný přístup.

Obsah

Úvod.....	9
1. Římské rodové zřízení	11
1. 1 Římský rod.....	12
1. 2 Příslušník rodu	13
1. 3 Společné znaky rodu.....	13
1. 4 Římská rodová kurie.....	14
1. 5 Římský kmen.....	15
1. 6 Národ římský	15
2. Podstata římského náboženství.....	15
3. Římská rodina – rodinné právo.....	21
3. 1 Pater familias	22
3. 2 Patria potestas	23
3. 3 Patria manus.....	27
3. 4 Dominica potestas.....	29
3. 5 Rituály v rámci rodiny	30
3. 5. 1 Narození.....	30
3. 5. 2 Dospělost.....	31
3. 5. 3 Sňatek.....	33
3. 5. 4 Smrt a pohřeb	33
4. Manželství.....	35
4. 1 Ius connubium	35
4. 2 Překážky bránící manželství	36
4. 3 Věno.....	38
4. 4 Zánik manželství.....	39
5. Srovnání s českým platným právem.....	40

Závěr	42
Resumé	44
Seznam použité literatury:	45
Internetové zdroje	46

Úvod

Římské právo je řazeno mezi nejstarší zdokumentované a nejkomplexnější právní řády. Římané byli průkopníky nejen v právu, ale i v mnoha dalších odvětvích. Příkladem je možno uvést filozofii, architekturu či umění. Římské právo je samostatným fenoménem, který položil základní kámen pro rozvoj pozdějšího práva celé Evropy. Uplatnění římské právo nalezne i v dnešní době. Příkladem může být uvedena Jihoafrická republika, ve které je římské právo subsidiárně platné společně s právem nizozemským a právem afrických kmenů. Římské právo je vyučováno na mnoha univerzitách po celém světě, kdy studentům slouží jako základ, který jim pomáhá orientovat se v pozitivním právu, "právně myslet" a argumentovat. Římské právo jako vědecká disciplína – právní romanistika – je velice rozsáhlou a spletitou vědní disciplínou, která čítá nespočet oborů a podoborů.

Římské právo je rozsáhlou a spletitou vědní disciplínou, která utváří komplikovaný a komplexní systém. K pochopení Římanů nepostačí znát samotné zákony, kterými se řídili. Musíme porozumět jejich každodennímu životu, zvykům, či obřadům, které prováděli. Neméně důležité je porozumět samotnému sociálnímu a politickému konstruktu Říma. Základním kamenem římské společnosti byla římská rodina – *familia*.

Cílem této bakalářské práce je nahlédnout na tento základní kámen. Rodina – nejmenší sociální konstrukt je tmelem každé společnosti. Práce se věnuje římskému rodovému zřízení, kdy rodiny začaly tvořit římský rod. Jak tomu již bývá u společností, které se rozrůstají, i římské rody se rozrůstaly a později se začaly formovat do větších a větších celků. Práce odpovídá na otázky: Kdo byl příslušníkem rodu? Jaké byly společné znaky rodů? Jaký byl rozdíl mezi římským kmenem a římským národem?

Další důležitou částí života římské rodiny bylo římské náboženství, které ovlivňovalo nejen chod rodin, ale i celého státu. Jedním z cílů této práce je vysvětlení pojmů „domácího kultu“ (*sacra privata*) a „veřejného kultu“ (*sacra publica*).

Nejpodstatnější kapitola je poté věnována rodinnému právu. V práci je jednáno o *pater familias* a jeho mocích, mezi které se řadí *patria potestas*, *patria manus* a *dominica potestas*. Podkapitolu tvoří rituály v rámci rodiny, mezi které můžeme řadit narození, dospělost, smrt, pohřeb či manželství. Rodina byla stavebním kamenem tehdejších civilizací, nevyjímaje Říma. Kdo byl hlavou rodiny? Jakými právy disponovala manželka? Jaká práva měla hlava rodiny?

Závěr tvoří srovnání římského práva s českým platným právem. Právní rozdíly jsou v některých případech velmi markantní. Práce pracuje s římskými zákony, které jsou srovnány se zákonem č. 89/2012 Sb. V kapitole je uvedeno několik případů rozdílů mezi starým římským právem a právem novodobým.

Práce je psána jako odborný text, členěný do kapitol. Kapitoly jsou dále členěny na podkapitoly. Odbornými zdroji jsou právnické učebnice, encyklopedie římského práva, překlady originálních znění římských právních předpisů, zákony a internetové zdroje.

1. Římské rodové zřízení

Tato kapitola se věnuje vývoji římského rodového zřízení, ale i vývoji samotného Říma. Z geografického pohledu Řím vznikl na území dnešního apeninského poloostrova, přesněji v západní části dnešní Itálie zvaném *Latium* (pozn. i proto dnes existuje fotbalový tým Lazio Řím). Latium, jako takové bylo ovlivněno několika okolními kulturami. Dovolím si především zmínit vliv etruské kultury, která ovlivnila Latium nejvýrazněji. Řím vznikl na území obklopeném sedmi pahorky. Nad volbou tohoto území bych velice uvažoval. Díky velkému množství bažin, které se zde v dávné době nacházely, netvořily ideální podmínky. Lidé tedy byli nuceni žít na sedmi pahorcích, neboť údolí bylo zpočátku neobyvatelné.¹

Samotný vznik Říma není zcela jasný. Díky mnoha legendám je nelehkým úkolem určit, která legenda je založena na skutečné události, a která nikoliv. Podle jedné legendy Řím vznikl díky přeživším z bájně Troji. Obyvatelé Troji měli utéct ze své zničené domoviny a zakotvit na řece Tiber. Nejvíce pravděpodobnou legendou/mýtem se pozdávám ta o králi *Amuliovi* a jeho bratru *Numitorovi*. Dcera *Numitora* mohla porodit syna, který by potencionálně mohl ohrozit vládu *Amulia*. Dceři se i přes její slib čistoty narodili chlapi, kteří byli dle legendy vychováni vlčici. Jedná se o bratry *Romula* a *Réma*, kteří měli stát za vznikem Říma. Tato legenda je celosvětově proslulá. Příkladem můžeme uvést fotbalový klub AS Řím, který má ve svém znaku kojící vlčici.²

Vznik Říma je dle této legendy datován do roku 753 př. n. l. Řím se během staletí územně rozšiřoval. Také se měnila státní zřízení. V počátcích Říma můžeme hovořit o volené monarchii, v pozdějších letech o republice až nakonec o císařství. I přes obrovské získané území, kterého Řím dosáhl během několika staletí, kdy součástí říše byla území dnešního Spojeného království či států severní Afriky, příkladem Egypt či Tunisko, se Římané vždy snažili držet přísloví *imperium sine fīne*, volně přeloženo „říše bez hranic“. Římané tedy měli velikou snahu rozšiřovat území své

¹ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 5-10.

² STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 5-10.

vzkvétající říše. Na rozdíl od ostatních civilizací byl Řím na jiné úrovni nejen rozlohou svého území, ale také i pohledem na společnost, občany a jejich práva. V dobách republiky se na dnešním území Francie nacházely keltské kmeny, které zdaleka nebyly tak vyspělé. Římané byli průkopníky v mnoha odvětvích. Počínaje stavitelstvím, přes socioekonomické myšlení, kulturu, právo až po vojenství. Ve všech těchto aspektech Římané převyšovali ostatní kultury, národy, které byly usídleny po celé Evropě. Tyto aspekty činily z Říma obávaný stát. Říše římská ve svých zlatých časech mohla mít rozlohu přibližně šest a půl milionu kilometrů čtverečných, kdy pro zmínku naše země se rozpíná na 78 871 kilometrech čtverečných. Toto masivní území Říma bylo rozděleno do tzv. provincií. Každou takovou provincii měl na starosti úředník, který spravoval dané území.³

1. 1 Římský rod

Základ každé civilizace tvoří nejmenší sociální konstrukt, kterým je rodina. V této podkapitole se podíváme na římský rod. Základním pojmem je zde poté *genus nominis* či zkráceně *genus* – vyjadřující společný pokrevní rod. Sám Morgan, který se tomuto tématu věnoval, definoval rod jako sdružení krví příbuzných potomků téhož předka.⁴

Je nutno si uvědomit, že se stále pohybujeme hluboko v dějinách před Kristem. Latinové, kteří osídlovali apeninský poloostrov, byli ve středním stupni barbarství. Již tedy chovali domácí dobytek a věnovali se převážně zemědělství. Latinové tedy utvářeli jednotný rod, který poté zajišťoval veškerou organizaci společnosti.⁵

³ SKŘEJPEK, Michal. Římské právo v datech. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckova skripta. ISBN 80-7179-123-7, str. 1.

⁴ MORGAN, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilisaci*. Praha, 1954. str. 88.

⁵ STIEBITZ, F. *Stručné dějiny římské kultury*, Praha 1977, str. 98.

1. 2 Příslušník rodu

Cicero považoval za příslušníky rodu lidi, kteří nesli společné jméno a jejich předkové byli svobodnými občany. Pokud nastala situace, kdy jeden z rodičů byl otrokem, jeho dítě nemohlo být bráno za příslušníka rodu.⁶

1. 3 Společné znaky rodu

V Římě byli členové rodu tzv. *gentiles* sdružováni díky právům a povinnostem, které náležely rodu. V první řadě měl rod svůj společný kus půdy, na kterém nejen bydlel ale také jej obhospodařoval. K nepatrné změně došlo za vlády Romula, jenž vydal nařízení. To dovolilo pozemky rozdělovat již i mezi jednotlivce.⁷

Členové rodů dále používali svá rodová jména. Ženská jména byla odvozena z jmen mužských předků, kteří určovali jména rodů. Rod měl také své rodové pohřebiště. Zde vyplývala povinnost členům rodu pečovat o rodové pohřebiště. Bylo vyhrazeno jen a pouze pro členy rodu.⁸

Další důležitou povinností byla pomoc ostatním členům rodu. Nejednalo se jen o snahu zachování života, ale především o zachování pokrevní linie. Zodpovědnost se vztahovala i na dluhy. Dluhy mohly být způsobeny i dalšími členy rodu. Jednotliví členové rodu se také nesměli soudit či svědčit proti ostatním příslušníkům jejich rodu. Pokud by k této skutečnosti došlo, mohl by následovat hněv bohů. Tomu se příslušníci rodu díky velké pobožnosti snažili vyhýbat obloukem.⁹

Posledním znakem je tzv. náboženský kult. Jednalo se o kolektivní náboženství, lat. *Sacra gentilicia*. To mělo rodu přinést samotnou přízeň bohů. Rod

⁶ MORGAN, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*. Praha, 1954, str. 244.

⁷ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-x str. 252.

⁸ MORGAN, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*. Praha, 1954, str. 90.

⁹ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 9-11.

neuctíval jen své bohy, ale také předky svého rodu. Náboženské kultury byly součástí rodů po generace. Pořádaly se různé obřady či jiné akce, při kterých se scházeli jen a pouze členové daného rodu. Cizinci měli tedy přísný zákaz zúčastnit se těchto akcí, neboť mohli rodové bohy či předky dokonce urazit.¹⁰

1.4 Římská rodová kurie

Jednotlivé římské rody se v pozdějších dobách začaly formovat do větších celků, které nesly označení kurie, latinsky *curia*. Každá jednotlivá kurie byla tvořena deseti římskými rody. Samotné kurie poté spadaly pod římské kmeny, kterým je věnována další podkapitola. Členové kurie poté nesli označení *curiales*, kteří si volili svého představeného kněze, latinsky *curio*.¹¹

Tyto kurie byly velice důležité, neboť stály u vzniku kurijního lidového shromáždění (*comitia curiata*). Jednalo se o první římské shromáždění. Přístup na shromáždění měl celý římský lid, nikoliv jen vybraní zastupitelé. Každá jednotlivá kurie měla poté jeden společný hlas. Na těchto shromážděních se projednávaly různé státní záležitosti, ale také se zde například volili úředníci, či byly schvalovány zákony. Jak již bylo nastíněno, jednalo se o první římské shromáždění, které dalo základ pro setninové shromáždění, které bylo zřízeno za vlády Servia Tullia.¹²

Římané velice tíhli k náboženství. Součástí kurie tedy bylo vnitřní náboženství. Na počest bohů se konaly společenské akce, přesněji řečeno obřady, na které měli přístup pouze příslušníci dané kurie. Ke konání obřadů sloužilo místo zvané *sacellum*.¹³

¹⁰ FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec: [studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma]*. Praha: Sofis, 1998. ISBN 80-902439-7-5, str. 37.

¹¹ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-X, str. 21.

¹² ZÁVLIŠ, Petr. Počátky římského občanství. <https://www.vsehrd.cz/> [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: https://www.vsehrd.cz/clanek/pocatky-rimskeho-obcanstvi_7042be1c-f604-4395-986f-b5cfbfb9136

¹³ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 22.

1. 5 Římský kmen

V Římě vznikly tři kmeny, kdy se každý kmen skládal z deseti kurií. Je tedy patrné, že veškeré obyvatelstvo Říma bylo rozděleno do třiceti kurií. Římské kmeny byly pod mocí kuriijního lidového shromáždění. Kmeny si zde volily nejvyššího hodnostáře. Ten se staral nejen o věci územní, ale také o náboženské či právní.¹⁴

1. 6 Národ římský

Národ římský, latinsky *Populus Romanus* vznikl z výše zmíněných kmenů. Hlavní myšlenkou tehdejšího římského krále Romula bylo vytvoření pomocné organizace města. *Populus Romanus* tedy označoval římské občany, kteří patřili do rodu, kurie i kmene. Pouze v tomto případě byl člověk součástí národa římského.¹⁵

V tomto období se poprvé objevilo rozdělení obyvatelstva Říma na patricije a plebejce. Patricijové byli občané, kteří měli plná práva. Většinou pocházeli z bohatých šlechtických rodů. Samotné slovo patricij je odvozeno ze slova *patricii* neboli mající otce. Plebejové byli příslušníci nešlechtických rodin, kterých bylo mnohonásobně více než patricijů. Plebejové nebyli nositelé náboženského kultu. V Římě tedy došlo na situaci, kdy většina společnosti byla vyjmuta mimo politické i náboženské dění v říši. Tuto situaci vyřešil král Servius Tullius, který zavedl zcela nový systém. Odstranil rody, které byly nahrazeny politickou společností. Ta byla založena na vlastněném území a majetku. Rody tedy nahradily třídy, které korelovaly s majetkovými poměry. Obyvatelstvo tak bylo rozděleno do pěti tříd. Třídy se dále členily na centurie.¹⁶

2. Podstata římského náboženství

Řím byl v různých časových obdobích královstvím, republikou či císařstvím, kdy tyto politické systémy ovlivňovaly náboženství. Musíme se vydat až do dob samotného vzniku Říma a podívat se, kterými okolními státy byl Řím ovlivněn.

¹⁴ DIETER, Horst a Rigobert GÜNTHER. *Römische Geschichte bis 476: Lehrbuch für die Ausbildung an Univ. und Hochschulen der DDR*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1979. str. 35-36.

¹⁵ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 24-25.

¹⁶ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 25-27.

V dobách vzniku samotného Říma se zde samozřejmě nemůžeme bavit o vlivu křesťanství, to vzniklo až o mnohá staletí déle.

V knize Právo a náboženství ve starověkém Římě autora Michala Skřejpka bylo římské náboženství ve svých počátcích velice popsáno, jako racionální, ale i iracionální. Mnozí bohové byli zakryti určitými tajemnými rouchy. Bohové neměli jen silné stránky, ale také lidské nedostatky/chyby, jakožto i běžný občan Říma. Při samotném počátku se římstí obyvatelé modlili k mnoho bohům a přírodním silám. Tito bohové a přírodní síly jim měli přinést mnoho úrody či déšť. Síla náboženství byla natolik veliká, že neovlivňovala jen běžný den obyvatel. Zasahovala i do celého tehdejšího římského státu. Jako tomu bylo i v jiných kulturách, pořádaly se oběti, různé slavnosti či obřady, které sloužily k naklonění bohů na stranu občanů. Obřady neprováděly jen rodiny, ale také celé kurie či kmeny. Pomyslným odstartováním náboženství byl domácí kult (*sacra privata*). Samotný název vypovídá o náboženství uvnitř rodiny. Rodina se modlila nejen ke svému božstvu, ale také ke svým předkům. Postupem času vznikl i kult veřejný (*sacra publica*), do kterého již zasahoval stát a občané se modlili k Římem uznaným božstvem.¹⁷

Náboženství bylo v Římě klíčovou součástí fungování rodiny. Rodina (*familia*) byla spojována obřady, které byly vykonávány v rodinném kruhu (*sacra privata*), dále majetkem, a především mocí hlavy/otce rodiny (*pater familias*). Ta bude rozebrána v další kapitole. V rodinném kruhu tedy docházelo k mnoha rituálům, modlitbám, kterých se účastnil jen rodinný kruh. Ráno se rodina sešla u rodinného ohniště, u kterého se rodinní příslušníci obraceli k předkům se svými prosbami. V blízkosti domu se poté nacházel rodinný hrob, ve kterém byli uloženi předkové. Tento hrob rodina opečovávala a svým předkům nosila různé dary. Výměnou se rodina dožadovala ochrany či větší úrodnosti plodin.¹⁸

¹⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X, str. 39-40.

¹⁸ COULANGES De Fustel. *Antická obec*. Praha. Nakladatelství PASTELKA. Přeložili Bryksí, Jitka. Mikšová, Kateřina, Sokol, Jan. 1998. ISBN 80-902439-7-5, str. 40.

Domácí kult měl poté i svého kněze, otce rodiny, který nebyl pouhým prostředníkem mezi rodinou a bohy. Právě díky otcům rodiny se předával domácí kult z generace na generaci. Předávání poté probíhalo jen mezi muži, neboť právě oni drželi ochrannou ruku nad svou rodinou. Nyní se podíváme na několik bůžků, ke kterým se tehdejší rodiny modlily a přinášely jim oběti.¹⁹

První bůžkové nesli označení **Geniové**. Jednalo se o strážné duchy, jejichž úkolem bylo chránit zdraví členů rodiny. Život bůžkové nechránili jen při některých příležitostech, ale jednalo se o ochranu celoživotní, tedy od samotného narození až po smrt jedince. Pobožnost Římanů je možno pozorovat při narození svého potomka, kdy rodina provedla oběť. Nejčastěji se jednalo o různá vína či kadidla.²⁰ Mezi další poté řadíme *Lares*. Hlavním rozdílem mezi těmito bůžky byl, koho bůžkové chránili. *Lares* na rozdíl od *Geniů* nechránili členy rodiny, ale chránili rodinný dům. *Lares* nebyli jen rodinnými bůžky, kteří chránili dům rodiny. Samotný Řím měl také své *Lares*, kteří chránili celá římská města. V neposlední řadě bych rád zmínil Vestu. Jednalo se o bohyni krby, symbol římské rodiny a ohně. Oheň byl poté symbolem samotného života. Vesta měla vliv nejen na rodinu, ale na celý chod Říma. Chrám Vesty v Římě byl osídlen kultem kněžek Vesty. Jednalo se o jediné kněžství, které bylo složeno jen z žen.²¹ *Mánové* byli ochrannými duchy, kteří se uctívali pokládáním květin na náhrobky zemřelých. Jednalo se o duchy zemřelých. Předkové, tedy duchové dostávali od své rodiny pohřební jídla. Potomci poté měli získat sílu svých předků.²²

Římské náboženství až do doby christianizace bylo polyteistické. Jednotlivé rodiny i samotný Řím měly více bohů, ke kterým byly prováděny modlitby a přinášeny své oběti. Bylo zde mnoho bohů, například Jupiter – král bohů, Mars – bůh války, či

¹⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X, str. 122-124.

²⁰ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 59.

²¹ Tempio di Vesta e Casa delle Vestali (Atrium Vestae). <https://parcocolosseo.it/> [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://parcocolosseo.it/mirabilia/tempio-di-vesta-e-casa-delle-vestali-atrium-vestae/>

²² STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 58-62.

Venuše – bohyně krásy a lásky. Zde je vidět nepatrná podoba s již jedním existujícím antickým náboženstvím. Jedná se o náboženství řecké, kdy se božstvo Římanů velice podobalo bohům, které uctívali staří Řekové. Římské náboženství bylo při svých pozdějších expanzích velmi otevřené novým božstvům. Zde je možné pozorovat tehdejší velkou sečtělost a empatii Římanů. V situacích, kdy ostatní národy by tato náboženství potlačily, Římané se vydali cestou zcela opačnou. Římané se snažili implementovat nové bohy již do svých existujících řad bohů.²³ V historii je k nalezení i obrácená strana mince, kdy se Řím jasně vymezil vůči judaismu. Římané měli stejný pohled na judaismus jako Řekové. Řekové nechápali uctívání jednoho boha, ale především nechápali praktická pravidla života, obřizku či omezení svobody sexuálního života. Právě sexuální otevřenost Řeků, kterou bylo možné pozorovat i u Římanů, mohla být jednou z hlavních příčin jistého napětí mezi těmito skupinami. Rozdíly mezi Římany a Židy eskalovaly při obsazení a připojení dnešní Izraele k mocné římské říši. Roku 63 př. n. l. byli židovští kněží popraveni. Tento akt vedl k rebelii Židů, která musela být potlačena. S příchodem křesťanství se Řím více upínal k drastickým opatřením vůči Židům. Židé byli obviněni z vraždy Ježíše Krista. Začali být vnímáni jako symbol pozemského zla. Antisemitismus, tedy nenávisť vůči Židům byla běžnou praktikou i v dobách antiky.²⁴

Přestože může římské náboženství vypadat neuceleně, opak je pravdou. Římané dodržovali svá pravidla, pro příklad je možno uvést provádění modlitby, latinsky *carmen*. Ta musela být provedena bez sebemenší chyby, jinak byla považována za neplatnou a následovalo opakování celé modlitby znovu. Římský smysl pro systém a pořádek byl zakomponován i do náboženství.

²³ RÜPKE, Jörg. *Náboženství Římanů*. Praha: Vyšehrad, 2007. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-807-5, str. 23.

²⁴ Protižidovské postoje v době antiky. <https://www.holocaust.cz/> [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/historicky-vyvoj-antisemitismu/protizidovske-postoje-v-dobe-antiky/>

Dionysios 2, 63-78: „všechny, kteří se zabývali božskými věcmi, rozdělil na osm částí, tolik bylo kněžských kolegií (kurioni, flaminové, tribuni celerum, auguri, panny Vestiny, saliové fetiálové, pontifikové)²⁵.

Tento zákon pochází z nejstarších dob římských právních norem. Popisuje, jak byly rozděleny osoby, které byly v úzkém vztahu s náboženstvím.

Cicero, De Legibus 19, 47.: „Tím myslím to, co se vztahuje k posvátným obřadům, náboženským slibům, svátkům, náhrobkům a ke všemu dalšímu ... Takové zásady pontifikálního práva jsou pevně dány a vychází z autority pontifiků...“²⁶

V úryvku je patrné, že pontifikové měli vysoké postavení v římském náboženském světě. Pontifikové byli nejznámějšími římskými kněžími. Sahráli klíčovou roli v dějinách římského práva, kdy položili základy tvůrčím způsobům jeho rozvoje. Pontifikové tvořili ještě společně s fetiály, vestálkami a králem obětníkem *collegium pontifikum*. Nejvyšším činitelem a reprezentantem byl nejvyšší pontifik – *pontifex maximus*. Sídlo pontifiků se poté nacházelo v srdci Říma na Foru. Zde se nacházel i archiv pontifiků. Tito muži byli experty na veškeré náboženské otázky, kdy vykládali obecné náboženské předpisy – *ius divinum*. Byli správci římského náboženství. Zajímavý je poté dohled pontifiků nad římským kalendářem, který měl nemalý dopad na právo soukromé i veřejné. Kalendář obsahoval dny, které byly vyznačeny pro různé náboženské obřady a slavnosti. Tyto dny byly označeny zkratkou N – *dies nefasti*. Během těchto dní se nekonaly žádné právní činnosti či přímý výkon jurisdikce. Římané nechtěli, aby byli lidé rušeni a odváděni od náboženských povinností. *Dies nefasti* nebyly jediné dny, které byly označeny v kalendáři. Mezi další dny se řadily *dies fasti*, *dies comitiales* či *dies endotercisi*.²⁷

Mezi další náboženské kolegium patřili *augures* – augury. Augurové byli velkými znalci a vykladači znamení, přes které bohové projevovali lidem svou vůli.

²⁵ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 18.

²⁶ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 91.

²⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X, str. 66-70.

Samotné jméno *augures* je odvozeno od slova *augeo*, které znamená přinášet blaho. Augurové konzultovali vůli bohů pomocí letu ptáků. Jednalo se o tzv. *signa ex avibus*, kdy se sledovalo odkud pták přiletěl, jakého byl druhu, ale také jaký vydával křik. Mezi další znamení patřila nebeská znamení – *signa ex caelo*. Příklady těchto znamení byly blesky či hromy. Kněžský sbor fetiálů byl podobný předchozímu kolegiu. Stejně jako augury, tak i fetiály nebylo možné považovat za kněze v pravém slova smyslu. Jednalo se o specialisty náboženských rituálů spojené s mezinárodními vztahy.²⁸

Dále bych se rád více věnoval kultu veřejnému, tedy bohům, kteří byli uznáváni celým Římem. Kapitolská trojice neboli triáda bylo označení pro nejvznešenější a nejdůležitější bohy antického Říma. Minerva, bohyně řemesel a války, jejíž jméno bylo odvozeno od etruské bohyně Menrvy. Té byly na její počest obětovány zbraně padlých nepřátel Říma. Další bohyní z triády byla poté Juno, manželka Jupitera. Ta byla královnou ostatních bohů. Posledním bohem z triády byl Jupiter, král veškerého římského božstva. Na jeho počest se konaly každoročně v měsíci září slavnosti, během kterých docházelo k různým obětem či průvodům. Obyvatelé se k těmto bohům modlili mnohá desetiletí, až jejich „vládu“ narušilo křesťanství. O kultu veřejném také mluvil Michael Grant ve své knize s názvem *Dějiny antického Říma*:

„Je sporné, co přišlo dřív, zdali kult domácí nebo veřejný, ale ten veřejný byl v každém případě zveličenou verzí kultu rodinného.“²⁹

Římané v pozdějších letech dobývali mnohá území, během kterých jim nezáleželo jen na dobytém území, ale také na „dobývání bohů“. Jak bylo již zmíněno dříve v této kapitole, Římané velmi rádi přijímali nová božstva za svá. Nikdy však Římané nevnucovali svá božstva lidu dobytých států či měst. Řím se snažil docílit co největšího počtu kultů a ochranných božstev než kterékoli jiné město ve své době.³⁰

²⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X, str. 74-82.

²⁹ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-009-9., op. citace str. 20.

³⁰ FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec: [studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma]*. Praha: Sofis, 1998. ISBN 80-902439-7-5, str. 358.

Vystižení podstaty římského náboženství je ovšem nadmíru složitý úkol. Je faktem, že lidé v dobách starověkých byli více pobožní než v době dnešní. Je nutno si uvědomit, že mnoho jevů, které nastaly, si lidé nedokázali vědou vysvětlit. Díky jejich představivosti vznikly mnohé pověsti a docházelo k vytváření bohů. Přestože Římané byli ve svých dobách přeborníky a průkopníky, stále tíhli k jisté opoře, že věci se dají ovlivnit nákloností ke svým bohům. Dovolil bych si tvrdit, že podstata náboženství spočívá v tom, že člověk chce věřit, že existují mocné bytosti, které je chrání před různými nebezpečími. Mohlo se jednat o různé nemoci, či přírodní katastrofy. Náboženství je i v dnešní době stále velkým fenoménem, který jen tak nezmizí, přestože náboženství západní nejsou tak progresivní jako náboženství východní. Lidem v dnešní době může přijít směšné či bizarní, k čemu se naši dávní předkové modlili a v co věřili. Jsem toho názoru, že soudit dobu, kterou jsem nezažil je úsměvné a povrchní.

3. Římská rodina – rodinné právo

V této nejobsáhlejší kapitole bude rozebráno právo rodinné, respektive práva, kterými disponovali členové rodiny v tehdejší Římě. Úvodem bude vysvětlin pojem „*persony*“ osoby. Římany byl člověk vykládán jako někdo, kdo je způsobilý k nošení práv a povinností, resp. právní subjektivit. Římané nectili práva všech osob stejně. Člověk, který mohl nabýt práv a povinností musel být svobodným. Ovšem i mezi svobodnými občany došlo k rozdělení na lidi svobodné již od svého narození a poté propuštěnce/bývalé otroky.

Rodina byla skupina osob, která byla spojena mocí otce rodiny, *pater familias*. Muž měl v Římě rozsáhlou pravomoc nejen nad svou ženou a dětmi, které zplodil. Také měl moc i nad lidmi cizími, kteří mu byli přiřčeni a jeho otroci. Hlavním stavebním kamenem rodiny byl tedy muž, který byl dospělým občanem Říma. Zároveň byl „*sui iuris*“, tzn. nebyl podroben pod moc jiného.³¹ Mezi další spojení patřil poté majetek a domácí rodinný kult. O rodině nalezneme zmínku ve spisu M. T. Cicerona:

³¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 130-140.

„Ještě těsnější je svazek mezi příbuznými, neboť onen nekonečný cit lidské pospolitosti se zužuje na nepatrný kruh. A protože všem živým tvorům je od přírody společný pud rozmnožovací, je prvním poutem společnosti manželství, další děti, potom jeden dům a společné držení majetku.“³²

V tomto úryvku je vidět, že na svazek manželství a rodinu se hlavně dívalo z pohledu zplození potomků.

Manželství bylo uzavíráno mezi mužem a ženou. Vždy bylo uzavřeno v zájmu muže. Důležitým pojmem je poté *affectio maritalis*. *Affectio maritalis* znamená vůli muže vzít si ženu, mít ji po svém boku jako manželku a matku legitimních potomků. Římský pohled na manželství byl tedy velice jednostranný. Postavení muže bylo neporovnatelné s postavením ženy. Téma manželství bude více rozebráno v kapitole 6.

3.1 Pater familias

Pater familias byl jedinou osobou svéprávnou. Ostatní členové rodiny, jak bylo nastíněno výše byli pod jeho mocí. Během dob královské měl otec moc takřka neomezenou moc. Veškerá rozhodnutí prováděl čistě na své vůli, přitom měl být veden zvyky svých předků. Rozhodnutí, která činil, neměla přivolat vztek bohů.³³ Postavení žen bylo v dobách antického Říma s porovnáním s postavením dnešním velmi úsměvné. *Pater familias* byl odpovědný za blahobyt své rodiny, pověst, ale i za jeho morální mravy a mravy všech ostatních členů rodiny. *Pater familias* byl také knězem rodiny, kdy prováděl různé rituály v rámci domácího kultu.

Ius vendendi bylo právo na prodej dětí, kterému jsem nevyčlenil vlastní podkapitulu. V raných dobách Říma bylo běžné prodávat své děti za vidinou určitého zisku. Přistupovalo se k nim jen v případech nouze. Prodejem svého dítěte se poté *pater familias* zbavil odpovědnosti k danému dítěti.³⁴ Děti, které se narodily znetvořené poté mohla čekat i smrt.

³² CICERO, M. T.: *O Povinnostech*, Praha, Nakladatelství Svoboda, 1970, ISBN: 25-086-70, str. 46-47.

³³ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 39.

³⁴ STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 42.

Dionysios 2,15: „*Romulus stanovil občanům povinnost vychovat všechny potomky mužského pohlaví a prvorozené dcery, a zakázal zabít děti mladší tři let. Bezprostředně po narození směly být zabity pouze ty, které se narodily zmrzačené či znetvořené. V tomto případě nebránil rodičům, aby je odkládali, pokud je předtím ukázali pěti nejbližším sousedům a ti tento čin schválili. Těm, kteří se nebudou řídit těmito zákony, uložil tresty, mezi nimi i odnětí poloviny jejich majetku.*“³⁵

Moc otce tak, jak je vyobrazena v listech Římanů, je opravdu velice děsivá, neboť otec, jakožto hlava rodiny mohl rozhodovat o životech všech ostatních členů rodiny.

Další oprávnění, kterými hlava rodiny disponovala, byla například: právo jmenovat dětem poručníka v poslední vůli, dát souhlas k zásnubám a k uzavření manželství, také právo ustanovit dětem dědice na případ, že by po smrti otce zemřely v nedospělosti.³⁶

3.2 **Patria potestas**

Patria potestas byla mocí hlavy rodiny k jeho dětem, ale i dětem jeho potomků. Zde si tedy musíme uvědomit, že nastávaly příklady, kdy novorozeně nepřipadalo pod moc svého otce, ale pod moc svého děda, neboť děd byl stále *pater familias*. O moci *patria potestas* je psáno:

Ulpiani liber singularis regularum Titul IV.: „*Svého práva jsou hlavy rodin, to je otec rodiny a matka rodiny.*“³⁷

³⁵ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuri romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 15.

³⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, op. cit., str. 133.

³⁷ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuri romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 151-153.

Gaius Inst. 1. 55: „*V naší pravomoci jsou dále naše děti, které jsme zplodili v řádném manželství. Je to právo vlastní občanům římským: neboť sotva se najdou lidé, kteří by nad svými dětmi měli takovou moc, jakou máme my.*“³⁸

Samotní Římané si uvědomovali, jak obrovskou měl *pater familias* pravomoc. Tímto se Římané velice lišili od ostatních kultur tehdejších antických časů. Římané často přirovnávali postavení dětí k otrokům, neboť děti i otroci skutečně neměli žádná práva. Je nutno si uvědomit, že se žil dvojitý život – uvnitř rodiny a vně rodinného kruhu, tedy život veřejný. Typickým příkladem může být postavení syna v prostoru veřejném, kdy se jednalo o vysoce postaveného muže, který zastával důležitého postu na úřadu. Ostatní občané si jej tedy vážili. V domácnosti mohl být ovšem „otloukánek“, kdy *pater familias* měl právo naložit s ním, jak si jen umanul.

Své dítě mohl i dle práva *ius exponendi* odložit a dítě nechat napospas svému osudu. Tohoto práva nebylo možné využít u prvorozených dětí.³⁹ Obzvláště z výčtu práv hlavy rodiny mi toto právo přijde velmi scestné. Nechat napospas dítě své krve je velmi ohavné a nelidské. Kde je poté rozdíl mezi zvířaty, která podle mnohých lidí nemají emoce a lidmi, jakožto tvory schopných empatie a citů? Odložené děti se musely odložit na veřejných prostorech, kdy nálezce mohl vychovat dítě jako své vlastní.

Pokud se však narodilo dítě postižené či nějak znetvořené bylo jej možné usmrtit. O této možnosti narození a následného usmrcení dítěte pojednáváno v zákoně dvanácti desek.

Deska IV, Cic. De leg. III 8, 19: „*usmrcen rychle, jako podle XII desek zvlášt obludné dítě.*“⁴⁰

³⁸ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 42.

³⁹ GRUBBS, Judith E., PARKIN, Tim. *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*. Oxford: Oxford University Press, 2013 str. 85.

⁴⁰ Lex duodecim tabularum IV. Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva - Fontes iuris romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 33.

Pojednání o tomto případě je možné nalézt i v *Corpus iuris civilis*, které se datuje do 6. století našeho letopočtu. Zde je uvedeno:

ULPIANUS ve 4. knize K zákonu Iulia a Papia: „*Někdo se zeptal, zda má ženě prospívat, jestliže porodí nestvůru, nebo obludu, nebo mrzáka, nebo jehož vzezření, nebo pláče, dosud nebyl zaznamenán, tedy nikoli lidské podoby, ale jiné, spíše zvířecí než lidské? A je správné, aby to v takovýchto případech rodičům prospívalo. Není zde totiž nic, co by jim mohlo být dáno za zlé, neboť byli poslušni nařízení, jak jen mohli, a nikdo nemůže matce přičítat ke škodě to, co způsobil osud.*“⁴¹

Je vidno, že osud takto zohaveného dítěte byl stejný v dobách královských, tak i v dobách císařských.

Samotný vznik otcovské moci mohl nastat několika případy. Prvním z nich bylo zplozením potomka v řádném manželství, dále legitimací dítěte nemanželského či adopcí.⁴² Narozením, tedy zplozením potomka bylo nejvíce typickým způsobem vzniku moci otcovské. Méně častým byly případy legitimace dětí, kdy od 4. století našeho letopočtu platilo, že nemanželské děti zrozené v konkubinátě mohou být za jistých podmínek legitimovány. Tím se dostaly do moci svého zploditele.⁴³ Poslední možností byla poté adopce, kdy pouze chlapci mohli být adoptováni. Věkový rozdíl poté musel být nejméně 18 let. Existovali dva typy adopce. Jednalo se o arrogaci a adopci v užším smyslu. Děti nemanželské poté nemohly být adoptovány, neboť měly být legitimovány. Problematika adopce je také obsažena v Justiniánských institucích.

„*Adopce se uskutečňuje dvojím způsobem, buď císařským reskriptem, nebo soudním aktem magistráta. Na základě císařské autority adoptujeme muže a ženy, kteří jsou sui iuris.*“⁴⁴

⁴¹ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 135.

⁴² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 180-189.

⁴³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 190.

⁴⁴ Čerpáno z: BLAHO, Peter. *Justiniánske inštitúcie – Corpus iuris civilis*. Trnava: IURA EDITION, 2000. ISBN 8088715806, str. 52.

Patria potestas poté zanikala buďto smrtí otce či smrtí dítěte. Pokud nabyt nad osobou podřízenou moc někdo jiný, brala *patria potestas* za své.⁴⁵ Dle zákona dvanácti desek:

Deska IV. 2b.: „*Jestliže otec třikrát prodá syna, budiž syn osvobozen od otcovské moci.*“⁴⁶

Pokud došlo k smrti otce rodiny, z dětí se stávaly svobodní občané Říma, resp. získaly plnou svéprávnost. Zvláštním koncem moci otce pak bylo upadnutím do zajetí během válek. Římané se domnívali, že zajatec je mrtev, tudíž pozbyl všech svých práv.

Dalším neméně důležitým právem bylo poté *ius vitae necisque*, tedy právo nad životem a smrtí podřízených osob. Ta se vztahovala na všechny osoby, které byly pod mocí hlavy rodiny.⁴⁷ Zde je krásně vidět, že otec měl neomezenou moc, kterou nebyl nikterak omezen. O tomto právu je psáno i v zákoně dvanácti desek:

Deska IV. 2a.: „*Podle zákona otci ... předal syna do moci nad životem a smrtí.*“⁴⁸

Tato pravomoc nesloužila ovšem k tomu, aby otec mohl zabíjet své děti a příbuzné, kteří byli pod jeho mocí. Tato moc spíše sloužila, jako nástroj k potrestání za špatné mravy. Neměla sloužit k zastrahování. Římané velmi dávali na své pověsti a *bonos mores*, dobré mravy. Kdyby otec rodiny zneužíval tohoto práva, nebyl by odsouzen Římem. Byl by odsouzen společností samotnou. Otec by tedy ztratil na své

⁴⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 130-140.

⁴⁶ Lex duodecim tabularum IV. 2b.
čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva - Fontes iuris romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 33.

⁴⁷ BOATWRIGHT, Mary Taliaferro, Daniel J. GARGOLA a Richard J. A. TALBERT. *Dějiny římské říše: od nejranějších časů po Konstantina Velikého*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3168-1, str. 51.

⁴⁸ Lex duodecim tabularum IV. 2a.
čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva - Fontes iuris romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 33.

cti a bylo by na něj společností pohlíženo jako na tyrana, který týrá své děti. Dle mého úsudku i tato pravomoc je zcestná, ale naneštěstí byli Římané důslední, a tak zde byla utvořena určitá „brzda“, která zabraňovala hlavě rodiny konat takřka bezmyšlenkovitě a například v afektu týrat své rodinné příslušníky. Určité tresty ovšem musely nastat, zvláště když bylo pošpiněno jméno rodiny. Zde hlava rodiny měla povinnost i právo hříšníka potrestat.⁴⁹ Dle mých domněnek, které jsou nepodloženy si myslím, že se stejně někteří jedinci se chovali nepřičetně a zneužívali svého postavení a pravomocí, které měli. To je ale pouze a jen čistě moje domněnka.

Posledním právem, které bylo součástí *patria potestas* je *ius vindicandi*, tedy právo žalovat, vyloučit kohokoli ze zasahování svých pravomocí. O tom je psáno již v Zákoně dvanácti desek.

Deska IV. 3.: „*Té své přikázal, aby si vzala své věci, podle XII desek odebral klíče, zapudil ji.*“⁵⁰

3.3 Patria manus

Je nutno si uvědomit, že manželství v antickém Římě a v dnešní době jsou diametrálně odlišné. Hlavním cílem manželství v Římě bylo zplození potomka, přesněji řečeno mužského potomka. Díky narození chlapce mohl rod pokračovat i v budoucnosti. *Manus*⁵¹ byla tedy moc otce rodiny nad manželkou. Uzavření samotného manželství bude rozebráno v kapitole manželství.

Gaius, Commentarius primus, 109.: „*(Zatímco) však v pravomoci bývají jak muži, tak ženy, podřizují se moci manželské pouze ženy.*“⁵²

⁴⁹ KUBÍNKOVÁ, Lucie. *Ius vitae necisque*. [online]. [cit. 2023-03-11]
Dostupné z: <http://intervalla.prf.cuni.cz/fulltext.html>

⁵⁰ Lex duodecim tabularum IV. 3.
čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 33.

⁵¹ Pozn. manus je volně překládáno jako ruka, či pěst, tedy symbol manželské moci.

⁵² Lex duodecim tabularum IV. 3.
Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3 str. 53.

Gaius, Commentarius primus, 110.: „*A tak se kdysi (ženy) podřizovali moci manželské třemi způsoby, „užíváním“ konfarreací (a) koempcí.*“⁵³

Manžel měl možnost manželce ustanovit opatrovníka. Na rozdíl od dětí, které si opatrovníka vybrat nemohly, žena si jej vybrat mohla. Dále zde píše Gaius, že volba mohla být úplná či jen úzká. Úplná volba byla čistě jen na ženě, která si měla volbu svého poručníka, avšak u volby úzké bylo psáno, že si žena mohla zvolit svého poručníka jen jednou či dvakrát, tudíž svou volbu měla dobře promyslet.⁵⁴ O poručnictví se také píše v Zákonu dvanácti desek:

Deska V., Gaius I 144-145: „*Předkové...chtěli, aby ženy, i kdyby byly dospělé, byly pod poručenstvím; ... vyjma Vestiny panny, které...chtěli mít svobodné; a tak je také stanoveno zákonem XII desek.*“⁵⁵

Manželka měla takřka stejné postavení v rodině jako její synové a dcery. Manželka byla k manželovi ve vztahu „*filiae loco*“, přeloženo jako v postavení dcery, podobné tomu bylo ve vztahu matky k dětem, kdy v tomto vztahu byla brána jako „*sororis loci*“, tedy v postavení sestry. Mnozí si mohou myslet, že tyto skutečnosti ženě stavěly do nepříznivé role, což se může jevit jako pravda, na druhou stranu to ženě dávalo výhodné postavení v právu dědickém, kdy manželka byla spolu s dětmi povolána hned v první skupině vlastních dědiců. Manžel stejně jako své děti mohl trestat i svou manželku. Nesměl ji potrestat bez prodiskutování trestu s ženami, který mu byli příbuzné.⁵⁶

⁵³ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 53.

⁵⁴ Čerpáno z: BLAHO, Peter. *Justiniánske inštitúcie – Corpus iuris civilis*. Trnava: IURA EDITION, 2000. ISBN 8088715806, str. 65-66.

⁵⁵ Lex duodecim tabularum V.

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 35.

⁵⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 130-148.

Gaius, Commentarius primus, 115b.: *„Ta však, která podstoupí fiduciární koempci s mužem vlastním, začne nicméně v postavení dcery být.“*⁵⁷

Manus vznikl jen uzavřením manželstvím „*matrimonium cum in manum conventione*“, které se řadilo mezi nejstarší typy manželství, od kterých se postupem času snažili Římané upustit. O „*matrimonium sine in manum conventione*“ bude hovořeno v kapitole **manželství**.⁵⁸

3.4 Dominica potestas

Gaius, Commentarius primus, 52.: *„Pravomoci pánů jsou tedy podřízení otroci. Tato pravomoc má původ v „právu národů“: u všech národů bez rozdílu můžeme totiž pozorovat, že pánům přísluší nad otroky právo života a smrti; a cokoli se nabývá skrze otroka, to se nabývá pro pána.“*⁵⁹

V tomto úryvku je patrné, že hlavě rodiny byli podřízení otroci. Otroctví bylo v Římě zakotvené již od samotných začátků.

Gaius, Commentarius primus, 52.: *„V dnešní době není však ani občanům římským, ani žádným jiným lidem, kteří žijí pod vládou římského národa, dovoleno, aby nadměrně a bezdůvodně bouřili proti svým otrokům... Konstitucí téhož císaře se však krotí i nadměrná krutost pánů: byv totiž někteří správci provincií dotazován stan těch otroků, kteří vyhledávají ochranu v chrámech anebo u soch císařů, rozhod, že zdá-li se krutost pánů nesnesitelná, mají být donuceni své otroky prodat. A obojí je správné, neboť svého práva nesmíme zneužívat.“*⁶⁰

⁵⁷ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 55.

⁵⁸ BLAHO, P. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997

⁵⁹ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 41.

⁶⁰ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 41.

Římané si uvědomovali, že ne všichni *pater familias* jednali a nakládali se svými otroky velmi dobře. Tudíž vznikla určitá „regule“, která jim říkala, že mají prodat své otroky. Tyto úryvky se datují až do dob císařství.

V Zákoně dvanácti desek se o otrocích píše:

Deska VII, 12., *Ulp. Coll. 2,4*: „*Otrokovi je v závěti nařízeno, aby byl svobodným mužem za této podmínky: „pokud dal dědici 10 000 assů“; i když byl otrok odcizen dědicem, otrok tím, že dá uvedené peníze kupujícímu, vstoupí otrok do svobody.*“⁶¹

3. 5 Rituály v rámci rodiny

Život většiny Římanů nebyl nikterak pestrý. Rituály byly velkými událostmi v rámci rodin, na kterých si dávali členové rodin záležet, především díky jejich pobožnosti. V kapitole bude nahlédnuto na narození potomka, ale také na dospělost či smrt a pohřeb.

3. 5. 1 Narození

Narození bylo velkou událostí tehdejší doby. Dítě bylo po narození položeno na zem, k nohám svého otce. Pokud se dítě narodilo postižené bylo odkázáno na smrt. Zdravé dítě poté otec zvedl a vzal do náručí. Tímto aktem jej uznal za své a přebral na sebe tedy povinnosti otce. Narozením chlapce bylo velkou událostí, neboť v budoucnu bude dědicem rodu.⁶²

Děti se rodilo daleko více než v době dnešní, což bylo zapříčiněno tehdejší velkou úmrtností. Žena tedy často musela porodit až šest potomků, z nichž se dva dožili dospělosti. Na druhou stranu, ani Římané nechtěli mít mnoho dětí. Důvodem mohla být slabá finanční situace. U bohatších rodin častým důvodem byla obava s přílišným dělením majetku.⁶³ Docházelo tedy k potratům, či v práci dříve zmíněném odložení

⁶¹ Lex duodecim tabularum, Deska VII, 12.

Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/twelve_Johnson.html#t7

⁶² Eyben, E.: Family Planning in Graeco-Roman Antiquity. IN: Ancienit Society. 1980, str. 5-82.

⁶³ Iuvnalis: Satiry VI, Ovidius: Lásky II. 14, Martialis: Posměšky a jízlivosti VIII. 31, IX. 66, Plinius ml.: Dopisy IV.

děti. Potraty v tehdejší době byly velmi rizikové, který mohl vést nejen k smrti dítěte, ale i jeho matky. Pokud dítě umřelo v prvních dnech svého života, Římané se distancovali od větších truchlení. *Dies lustricus*⁶⁴ byl rituálem, kterým se dítě přijímalo do rodiny. U dívek se konal osmého dne po jejím narození, u chlapců tomu bylo dne devátého.⁶⁵ O využití císařského řezu, kterým na svět mohlo přijít dítě je poté psáno v:

Corpus iuris civilis, 141: „*Ulpianus v 8. knize K zákonu Iulia a Papia: Také ta žena je považována za tu, která má dítě, i když zemřela, jestliže může přijít na svět vyříznutím.*“⁶⁶

Corpus iuris civilis, 147.: „*Tentýž ve 3. knize K zákonu Iulia a Papia: Ti, kteří se narodí v přilehlých města, jsou považováni za narozené „v Římě“.*“⁶⁷

Corpus iuris civilis, 153.: „*Terentius Clemens v 11. knize K zákonu Iulia a Papia: Ten, kdo je v břiše, musí být považován za toho, kdo byl v okamžiku smrti.*“⁶⁸

Dítě bylo bráno jako živé až při samotném porodu, nikoliv v břiše své matky.

3. 5. 2 Dospělost

V této podkapitole bude zodpovězeno na otázku, kdy pro Římany skončilo dětství a kterým rokem započala dospělost jedince. Dnes je standardem v západním světě věková hranice osmnácti let, která je právně zakotvena. Římané si nad otázkou věku lámali hlavu. Povětšinou přemítali jen nad životem mužským, díky právům a postavení, které muži měli. Osobně jsem čekal, že tato hranice bude nižší, i díky menší délce života, než je ta dnešní. V dobách království se tato hranice určila na sedmnáct

⁶⁴ Pozn. jednalo se o výše zmíněné pozvednutí dítěte.

⁶⁵ Eyben, E.: Family Planning in Graeco-Roman Antiquity. IN: Ancienit Society. 1980, str. 5-82.

⁶⁶ Corpus iuris civilis, 141, čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. Lex et ius: zákony a právo antického Říma. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 227 .

⁶⁷ Corpus iuris civilis, 147, čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. Lex et ius: zákony a právo antického Říma. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 228.

⁶⁸ Corpus iuris civilis 153, čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. Lex et ius: zákony a právo antického Říma. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 229.

let. Při dovršení sedmnáctých narozenin mladík obdržel tógu. Negativním dárkem bylo absolvování vojenské služby. Přijetí tógy bylo veřejnou ceremonií, které se zúčastnilo více mladých mužů. Nejednalo se jen o oslavu v rámci rodiny v rodinném domě. Tato slavnost, která se konala 17. března, byla označena, jakožto den „oblékání mužské tógy“. Důkazem je, že tento svátek uveden v římském kalendáři, jakožto *Liberalia, Libero in capitolio*.

Jak v dnešní době při dosažení dospělosti dostávají mladí práva, tak v Římě se mladým mužům otevřely kariérní brány. Dospělost však neznamenal konec závislosti k hlavě rodiny a opuštění moci otce rodiny. Toto období života bylo pro mladé muže velice bujaré, plného objevování, ale také prvních sexuálních rozkoší. Především mladí muži z patricijských rodin se vydávali na studijní cesty, které jim měli dát zkušenosti a potřebný rozum.⁶⁹ Dívky na druhou stranu dle Římanů dospívaly dříve než chlapci. Dívky již ve svých dvanácti letech byly připraveny vstoupit do manželství. Na rozdíl od chlapců neprobíhala při dovršení tohoto věku u dívek žádná oslava.⁷⁰

Corpus iuris civilis, Institutiones 1,22: „*Chlapci a dívky se v okamžiku dosáhnutí dospělosti osvobozují od poručenství. Předci chtěli zjišťovat dospělost nejen podle věku, ale u mužského pohlaví také pomocí tělesného vzhledu. Císař usoudil, pro čistotu naší doby, že to, co bylo u žen pokládáno za necudné, totiž tělesné ohledání, má být rozšířeno také na chlapce; a proto byla svatým císařským nařízením vyhlášena dospělost u chlapců dovršením čtrnáctého roku a u žen bylo setrváno na starém pravidlu, takže jsou považovány za způsobilé vstoupit do manželství po dovršení dvanáctého roku.*“⁷¹

⁶⁹ Cicero: Laelius de amicitia 1, De officiis I I. 13, Ad familiares XIII. 40, Ovidius: Tristia VI. 1. Dostupné z: <https://www.thelatinlibrary.com/cic.html>

⁷⁰ Plutarchos: Qustiones Romanae. In: Plutarch: Moralia. ed. Loeb Classical Library edition. Harvard 1936 str. 1-171. Dostupné z: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Moralia/Roman_Questions*/home.html

⁷¹ Corpus iuris civilis, Institutiones 1,22 Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/just1_Moyle.htm#XXII

3. 5. 3 Sňatek

Sňatek bude rozebrán v kapitole 6. manželství.

3. 5. 4 Smrt a pohřeb

Smrt nebyla v této době ničím neobvyklým. Průměrný věk se pohyboval mezi třiceti až třiatřiceti lety. Nemalá byla taktéž i úmrtnost u dětí, která byla zmíněna v předešlé kapitole **4.5.1 Narození**. Především se jednalo o nízkou úroveň života, kdy díky chybějícím znalostem umírali lidé na spoustu dnes již léčitelných nemocí. V samotném Římě se také příliš na velkou čistotu. Odpad byl běžně vyléván na ulici před domy. Smrt mohla nastat i banálním zraněním, jako bylo zanícení tržné rány. Strach ze smrti nemusí být dle mého názoru čistě negativní věcí. Každý jedinec mohl svého času využít tak, jak chtěl. Někdo se snažil dosáhnout respektu ostatních. Někdo svůj život zasvětil zkoumání nových věcí. Právě strach ze smrti byl a je hlavním motorem, proč se lidská civilizace tak posouvá. Ovšem ne všichni měli v tehdejší době štěstí. Pro spoustu lidí mohla být smrt vysvobozením z jejich strastiplného života.

Umírající jedinec byl při svých posledních okamžicích pokládán na zem, aby se naposledy mohl dotknout/spojit matky země. Rodina několikrát volala jméno mrtvého a poté zavolali pohřební ústav neboli *pollinctores*. Samotné úmrtí se poté hlásilo v chrámu Venuše Libinity.⁷² Tématu smrti se věnovali Římané již v době královské, příkladem:

Lex duodecim tabularum, Deska X., 1.: „*Mrtvého člověka ve městě nepohřbívej ani nespauj.*“⁷³

Lex duodecim tabularum, Deska X., 4.: „*Ženy at' si nedrásají tváře, ani at' na pohřbu nenaříkají.*“⁷⁴

⁷² STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9, str. 67-69.

⁷³ Lex duodecim tabularum, Deska X., 1., Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 47.

⁷⁴ Lex duodecim tabularum, Deska X., 4.,

Lex duodecim tabularum, Deska X., 6b.: „*Předkové užívali nápoje s myrhou, toho je důkazem, že...na XII deskách je zakázáno, aby se dával mrtvým.*“⁷⁵

Lex duodecim tabularum, Deska X., 9. Cic. De Leg. 2., 24, 61: „*Zakazuje zřizovat hranici nebo nový hrob do vzdálenosti 60 stop proti vůli vlastníka cizích stavení.*“⁷⁶

Z těchto úryvků můžeme vypožorovat důraznost Římanů, kdy například zřízení nového hrobu se muselo prodiskutovat se sousedy, kteří nám to museli povolit. Dále vidíme, že ženy neměli hlasitě naříkat během pohřbu.

Corpus iuris civilis, 202.: „*Alfenus Varus ve 2. knize Digest: Jestliže je v závěti napsáno, aby dědic na pohřeb, nebo na náhrobek, vynaložil „nejméně sto aureů“, není povoleno vynaložit méně. Pokud by chtěl více, může, neboť se má za to, že nejedná proti závěti.*“⁷⁷ Zde je krásně vidět, že závěť mrtvého mohla ovlivnit náklady vynaložené na jeho vlastním pohřbu.

V této kapitole tedy bylo nastíněné římské rodinné právo, především moc *pater familias*, která v mnohých ohledech přesahovala mez. Rodinní příslušníci byli z pohledu právního bráni jako méněcenní, kdy takováto skutečnost by v dnešní době nemohla nastat.

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuri romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 47.

⁷⁵ Lex duodecim tabularum, Deska X., 6b.

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuri romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 47.

⁷⁶ Lex duodecim tabularum, Tabula X., 9.

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuri romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 47.

⁷⁷ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6, str. 240.

4. Manželství

V této kapitole bude rozebráno manželství, které stálo za vznikem římské rodiny. Na manželství bylo pohlíženo jako na svazek, který byl uzavřen v zájmu muže. Manželství bylo tedy základním kamenem jeho rodiny a sloužilo také k zajištění jeho rodu, zplozením nástupců. „*Matrimonium cum in manum conventione*“ je nejstarším typem římského manželství, při kterém muži vzniklo nad ženou *patria manus*. Dalším typem manželství poté bylo „*matrimonium sine in manum conventione*“, které vzniklo díky ekonomickému, ale také sociálnímu rozvoji Říma. Na rozdíl od staršího typu „*matrimonium cum in manum conventione*“ se zde neměnilo právní postavení ženy. Žena tedy nepřestupovala pod moc jiného otce rodiny, ale zůstávala v postavení „*sui iuris*“. V tomto typu manželství tedy nevzniká „*manus*“, tudíž manželka stále spadá pod moc svého otce. Specifickými manželstvími poté byly konkubinát a „*contubernium*“. V prvním případě se jednalo o pouhé soužití mezi mužem a ženou, kdy se výrazně mohla lišit jejich postavení. Příkladem je muž patricius a žena plebejka. Samotní Římané pro konkubinát využívali termínu „*libidinis causa, non liberorum quaesundorum*“. To znamenalo kvůli chťiči, ne kvůli plození dětí.⁷⁸

Ulpianus říká, že manželství vychází z práva přirozeného, které je přírodou učeno všem zvířatům. Není tedy vlastní jen lidské rase. Z toho vychází spojení mezi mužem a ženou, které označujeme jako manželství. Při manželství dochází k plození dětí a jejich následné výchově.⁷⁹ Manželství poté nemohla být uzavírána s otroky díky jejich neexistujícím právům.⁸⁰

4. 1 Ius connubium

K uzavření manželství poté bylo potřeba, aby obě osoby měli „*conubium*“, právo uzavřít zákonný sňatek. Jednalo se tedy o osoby *cives Romani*, tedy římské

⁷⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 135.

⁷⁹ Dostupné z: <https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/prof/ZIV008/RPR09-10/RPR-Arbeitsblatt2.pdf>

⁸⁰ Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 153.

občany. Cizinci mohli získat „*conubium*“ jen díky privilegii, které obdrželi. Ne každý cizinec měl tedy „*conubium*“.⁸¹

Gaius, *Commentarius Primus*, 56. „*Římští občané mají tedy své děti v pravomoci, vezmou-li si za manželky občanky římské, naebo i Latinky či cizinky, s nimiž mají conubium. Má-li totiž conubium ten účinek, že děti následují postavení otce, stane se, že (děti) nejen nabývají římské občanství...*“⁸²

V tomto úryvku je tedy psáno, že *conubium* měli římsští občané. V dalším úryvku je poté psáno o sňatku i s cizinkami.

Gaius, *Commentarius Primus*, 57. „*Proto se císařskými konstitucemi povoluje některým veteránům conubium s těmi Latinkami či cizinkami, které po propuštění z vojska pojmu za manželky jako prvé; a ti, kdo se z tohoto manželství narodí, stávají se nejen občany římskými, ale jsou i podrobeni pravomoci agnátských předků.*“⁸³

Conubium bylo velmi důležité pro uzavření právoplatného legitimního manželství. Pokud potencionální manželé *conubium* neměli, vznikalo poté „manželství uzavírané podle práva národu“. V tomto manželství nevznikala muže nad dětmi otcovská moc.⁸⁴ Mnohem „větší svobody“ měli tedy lidé, kteří nebyli římskými občany. Především ženy a děti, které nebyly pod mocí *potestas* a *manus*.

4. 2 Překážky bránící manželství

Jak bylo nastíněno v podkapitole předešlé, legitimní manželství mohli uzavřít jen lidé, kteří měli *conubium*. První překážkou k uzavření legitimního manželství bylo tedy římské občanství. Manželství poté nemohli uzavřít nedospělí jedinci, duševně choří, ale také impotentí a kleštěnci. U impotentů je to jasné. Jednoduše nemají

⁸¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 136.

⁸² Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 43.

⁸³ GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 43.

⁸⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 132-137.

možnost, jak zplodit potomky, což bylo hlavním spouštěčem sňatku. Tyto překážky poté byly označeny jako „absolutní překážky manželské“. Tyto překážky vylučovaly manželství s jakoukoli osobou. Další překážkou byl poté věk, kdy byla zavedena hranice dvanácti let u dívek a čtrnácti let u chlapců. V digestech císaře Justiniána můžeme nalézt: „*Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explessset duodecim annos.*“⁸⁵ Zde se říká, že pokud je dívka vdaná před svými dvanácti lety, právní účinky manželství počínají běžet až dovršením dvanáctého roku jejího života.⁸⁶

Překážky druhé, tzv. relativní překážky poté vysvětluje Gaius.

Gaius, *Commentarius Primus*, 59.: „*Mezi těmi osobami totiž, které stojí ve vzájemném vztahu rodičů a dětí, nemůže být sňatek uzavřen a neexistuje mezi nimi ani conubium, jako mezi otcem a dcerou, anebo mezi matkou a synem.*“⁸⁷

Úryvek tedy popisuje striktní nesouhlas s manželstvím uvnitř rodiny. Pokud by se tomu tak stalo, hovořilo by se o zločinném a krvesmílném sňatku, tzv. *cognatio*. V Digestech poté nalezneme úryvek, který říká, že není možné sňatku mezi rodiči a dětmi.⁸⁸

Agnatio bylo poté relativní překážkou příbuzenství velmi podobné *kognaci*. Například švagrovství (*affinitas*) bránilo manželství jen v linii přímé, a to ještě bez právní sankce. Teprve za absolutního císařství se objevil zákaz brát si za ženu bývalou manželku bratra či manželčinu sestru. Poručenství (*tutela*) bránilo, aby se poručník oženil s poručenkou, anebo ji provdal za svého syna.⁸⁹

⁸⁵ Digesta seu pandectae 23.2.4, dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm>

⁸⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031, str. 134-137.

⁸⁷ Čerpáno z: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3, str. 43

⁸⁸ Digesta seu pandactae, 23.2.53, dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm>

⁸⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031, op. cit., str. 136.

V pozdější době byly poté zakázány sňatky mezi Židy a křesťany. Důvod byl rozebrán v druhé kapitole s názvem **Podstata římského náboženství**. Další překážkou byl rozdílný status muže a žen. Zmínka o tomto případě je uvedena v Zákoně dvanácti desek:

Deska XI: „... ti připojili dvě desky s nespravedlivými zákony, v nichž uzákonili zcela nelidské ustanovení, aby plebejové neměli s patriciji právo sňatku.“⁹⁰

4.3 Věno

Věno můžeme označit za majetek či spíše majetkovou hodnotu, kterou tedy přinášela žena do manželství ve prospěch manžela či manželova otce rodiny, pokud byl muž stále v moci otcovské.⁹¹

Věno nebylo bráno za darování, tudíž se nepostihovaly předpisy o darování, které darování mezi manžely zakazovaly. Především sloužilo, jak již bylo zmíněno k ulehčení manželových výdajů na vedení domácnosti, také ale sloužilo k zabezpečení ženy pro případný zánik manželství. To mělo ženě pomoci v úzkých, aby mohla být ekonomicky soběstačná, než si našla nového manžela.⁹²

V Římě bylo možné snížit hodnotu věna několika způsoby. První způsob byl *retentio propter liberos*. Jednalo se o rozvod ze strany manželky, kdy po rozvodu mohlo být věno sraženo až o tři šestiny. Další způsob byl *retentio propter mores*. Jak

⁹⁰ Lex duodecim tabularum, Deska XI, 10.

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. Prameny římského práva: Fontes iuris romani. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva - Fontes iuris romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 49.

⁹¹ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. ISBN 80-85719-07-X, str. 134.

⁹² SALLER., R. P. *Patriarchy, property and death in the Roman family*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. str. 211.

samotný název napovídá, jednalo se o špatné chování ženy, které mohlo vést k rozvodu.⁹³

Na počátku třetího století před naším letopočtem se věno stalo samostatnou právní institucí. Hlavní příčinou byl vývoj manželství, kdy se neuzavírala pouze manželství přísná. Další příčinou byla také zvýšená míra rozvodů. Díky těmto důvodům se římscí právníci dívali na věno jako na majetek, který byl vázán na dobu manželství. Žena po rozvodu měla své věno dostat zpět. S věnem měla možnost žena daleko snadněji uzavřít nový a výhodný sňatek.⁹⁴

4. 4 Zánik manželství

Manželství mohlo skončit několika způsoby, kdy mezi nejčastější příčiny zániku byla smrt jednoho z manželů. V pozdějších dobách Říma, velkou část zániků tvořily rozvody, jak již řečeno dříve v podkapitole 4.3 Věno.

Smrt přirozená byla rovna smrti právní, tedy mezi smrt přirozenou musíme také připojit ztrátu svobod daného Římana či ztrátou příslušnosti k obci. Pokud Říman padl do zajetí, jeho manželství zanikalo, neboť se předpokládalo, že je mrtev.⁹⁵

Mezi další způsoby zániku manželství poté patřily rozvody. U rozvodů velmi záleželo, zdali bylo uzavřeno manželství *matrimonium cum in manum conventione*, tedy přísné, nebo manželství volné (*matrimonium sine in manum conventione*). Manželství přísné mohl rozloučit jen muž, kdy mohl svou manželku zapudit. K tomuto příkladu se váže úryvek z:

Lex duodecim tabularum, Deska IV., 3.: „*Té své přikázal, aby si vzala své věci, podle XII desek jí odebral klíče, zapudil ji*“.⁹⁶

⁹³ SKŘEJPEK, Michal. Římské soukromé právo: systém a instituce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-334-6, str. 92

⁹⁴ SOMMER, Otakar. Učebnice soukromého práva římského. Praha, 1935, str. 128.

⁹⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 114-119.

⁹⁶ Lex duodecim tabularum, Tabula IV., 3.

U volného manželství mohlo dojít k rozloučení jednostranným projevem z obou stran, tedy manžela i manželky. V dřívějších dobách stačilo říct: „*tuas res tibi habeto!*“, tedy v překladu měj si své věci. V době republiky se rozvod zpřísnil. Musel být vyřčen projev před sedmi dospělými římskými občany. S postupujícím křesťanstvím byly rozvody ještě více omezovány. Manželství v očích křesťanství bylo bráno jako svazek posvátný, kterého nemělo být rozloučeno.⁹⁷

5. Srovnání s českým platným právem

Tato kapitola slouží k porovnání římského práva s českým platným právem. Budou zde porovnávána vytyčená práva, která byla zmíněna v práci. Především bude porovnáno právo rodinné. Je známo, že kolébkou práva byl antický Řím. Právě římské právo sloužilo jako základ církevnímu právu (kanonickému), které se začalo vyučovat na univerzitách po celé Evropě a stalo se vzorem pro panovnická práva mnoha evropských zemí.

Prvně bude rozebráno otroctví. V Římě bylo zcela běžné vlastnit otroka. Otroci poté spadali pod moc *pater familias*, přesněji řečeno pod jeho moc *dominica potestas*. V dnešní době je prakticky ve všech zemích světa vlastnění otroků zakázané, díky úmluvě o otroctví z roku 1926 a pozdější Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1950. Česká republika je povinna dle čl. 56 v návaznosti na čl. 55 Charty OSN plnit závazky vyplývající ze Všeobecné deklarace lidských práv.

V novodobém právu nalezneme, že si manželé ve svazku manželském mají být rovni. V dnešní době tedy nenalezneme žádnou moc hlavy rodiny nad manželkou (*patria manus*). V NOZ § 687 odst. 1 je jasně vytyčeno: „*Manželé mají rovné povinnosti a rovná práva.*“⁹⁸ Oba manželé tedy vstupují do manželství se stejnými právy. V dnešní době tedy nenalezneme autokratickou moc, kterou měl *pater familias*

Čerpáno z: SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako *Prameny římského práva - Fontes iuris romani* vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4, str. 33.

⁹⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 138-140.

⁹⁸ Aktuální znění: zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

v dobách Říma. Manželé dle NOZ mají společně rozhodovat o záležitostech rodiny ústní dohodou.

Co se týče vzniku manželství, nalezneme určité podobnosti mezi římským právem a NOZ⁹⁹. V § 656 NOZ je řečeno: „Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství.“¹⁰⁰ Formulace, která je tedy v NOZ v určité míře odpovídá termínu manželské náklonnosti „*affectio maritalis*“. To v římském právu znamenalo vůli setrvat s mužem či ženou v manželském svazku, který měl mít dlouhodobý charakter. Jednalo se především o vůli manžela, který pojal svou ženu za sobě „rovnou a právoplatnou“ manželku¹⁰¹.

Jak bylo řečeno v kapitole 4., svatba byla brána spíše jako společenská událost. Ta měla být základem manželovo rodiny a díky ní si měl muž zajistit kontinuitu jeho rodu.¹⁰² Další podobnost je možno najít v § 656 odstavci 2 a § 658 NOZ, které ve velké míře přímo vycházejí z římského práva. V průběhu let sice došlo k menším změnám, například ke snížení počtu přítomných svědků. Počet klesl z deseti na dva svědky. Samotný charakter obřadu nadále zůstal z větší části zachován.¹⁰³ Rozdílem těchto dvou práv je poté vymezení, kdo mohl uzavírat manželství. Dle římského práva byla k uzavření manželství potřeba římského občanství a speciálního právního statutu, který byl přiznán jen určité části obyvatelstva (*ius conubii*). NOZ oproti tomu vidí způsobilého k uzavření manželského svazku každého, pokud mu v tom nebrání zákonná překážka dle § 672 až 676.¹⁰⁴ U zániku manželství v římském právu může být uveden fakt, že žena nemohla opustit svého manžela. Manžel ji však vyhnat mohl¹⁰⁵. Tento zákon římského práva je v rozporu s NOZ, který chápe postavení obou manželů

⁹⁹ Pozn. NOZ – nový občanský zákoník

¹⁰⁰ Aktuální znění: zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰¹ Pozn. míněno pouze obrazně, postavení ženy v ŘP nebylo rovnocenné s mužem

¹⁰² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1, str. 133.

¹⁰³ Aktuální znění: zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁴ Aktuální znění: zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

¹⁰⁵ Pozn. díky nižšímu postavení ženy, jak z pohledu právního, společenského, tak i politického

jako sobě rovných. Právě tato skutečnost je dle NOZ jednou z podstat onoho svazku manželského.¹⁰⁶ Můžeme se zeptat, jak to bylo s dětmi? Dle římského práva děti vždy spadaly pod otcovskou moc (*patria potestas*). Ženský prvek zde byl absolutně izolován. NOZ se dále zabývá péčí o děti. NOZ si také jasně vytyčil otázky ohledně majetkového vypořádání. Majetkové spory v římském právu byly zejména ohledně *dos* neboli majetek, který byl ze strany manželky vložen do manželství za účelem ulehčit manželovi náklady spojené se založením rodiny.¹⁰⁷

Závěr

Cílem této bakalářské práce je nastínit právní strukturu římské rodiny. V samotném úvodu se práce zabývá především rodovým zřízením, které postupem času vykrystalizovalo až do své finální podoby – národa římského.

Díky nemalému vlivu náboženství na Římany je poté kapitola **2. Podstata římského náboženství** věnována náboženství a jeho podstatě. Římané a jejich vztah k přírodě byl natolik silný, že Římané uctívali bůžky či přímo samotné přírodní síly. V práci jsou nastíněni bůžkové, kteří vstupovali či přímo ovlivňovali jejich životy. Můžeme zmínit Genie či Láry. Dále byl v této kapitole také rozebrán domácí a veřejný kult. Práce dále popisuje pontifiky, kteří položili základy římskému právu. Práce také popisuje fetišály a augury. Jednalo se o kněžské sbory, které se podílely na chodu celé římské říše.

V další části práce je popsáno právo rodinné. Moc otce rodiny byla díky moci trojí takřka neomezená. Práce rozebírá *patria potestas*, *patria manus* a *dominica potestas*. Mocemi, kterými *pater familias* oplýval je samozřejmě v době dnešní nepřístupná, neboť otec rodiny mohl rozhodovat o celém dění v římské rodině. Naštěstí díky evoluci římského práva se společnost posunula krokem kupředu.

Práce také popisuje, jak bylo uzavíráno manželství mezi římským obyvatelstvem, ale i aplikaci postupů při zániku manželství. Myslím si, že především

¹⁰⁶ Nový občanský zákoník. 2012. (online). Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

¹⁰⁷ Pozn. o *dos* pojednáváno v kapitole 4. 6. 3. **Věno**

rodinné právo může zajímat i širší veřejnost, protože s tímto právem přicházíme nevědomky do styku velice často. Témata nejsou rozebrána do větších detailů, ale jsou stručně popsána. Poslední část bakalářské práce tvoří porovnání mezi římským právem a českým platným právem, respektive novým občanským zákoníkem. Jsou zmíněny některé podobnosti, ale i rozdíly mezi těmito právy.

Resumé

The objective of this thesis is to outline the legal structure of the Roman family. In the introduction, it deals mainly with the family establishment, which over time crystallized to its final form - the Roman nation. This gradual evolution led, for example, to the division of the population into two groups - patricians and plebeians.

Due to the considerable influence of religion on the Romans, the next chapter is devoted to religion, more precisely to the nature of religion. The Romans and their relationship with nature were so strong that they worshiped idols or the forces of nature themselves. The work also outlines the godlings who entered or, according to the Romans, directly influenced their lives.

The next part of the thesis describes family law. The power of the father of the family was almost unlimited due to the power of the triple. The work analyses *patria potestas*, *patria manus*, also *dominica potestas*. This power, which *pater familias* had, is unallowable nowadays, because the *pater familias* could decide all the events in the Roman family. Fortunately, thanks to evolution across the centuries, society has moved a step forward. The work also describes how the marriage was concluded between the Roman population, but also how the marriage ended. I think that family law in particular, can also be of interest to the general public, because we come into contact with this law very often.

In thesis there were used historical law sources, such as Cicero, *De Legibus*, *Lex duodecim tabularum*, Gaius, *Institutiones*. Those sources were used, because they precisely described thinking of Roman lawyers and their evolution in centuries.

The last part serves to compare between Roman law and Czech valid law, respectively the new Civil Code. Some similarities or differences between them are mentioned.

Seznam použité literatury:

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd., (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0243-x.

BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy rímskeho práva*. Bratislava: MANZ, 1997. ISBN 80-85719-07-X.

BLAHO, Peter. *Justiniánske inštitúcie – Corpus iuris civilis*. Trnava: Wolters Kluwer (Iura Edition), 2000. ISBN 8088715806.

BOATWRIGHT, Mary Taliaferro, Daniel J. GARGOLA a Richard J. A. TALBERT. *Dějiny římské říše: od nejranějších časů po Konstantina Velikého*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3168-1.

CICERO, M. T.: *O Povinnostech*, Praha, Nakladatelství Svoboda, 1970, ISBN: 25-086-70.

DIETER, Horst a Rigobert GÜNTHER. *Römische Geschichte bis 476: Lehrbuch für die Ausbildung an Univ. und Hochschulen der DDR*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1979

FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec: [studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma]*. Praha: Sofis, 1998. ISBN 80-902439-7-5.

GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Přeložil Jaromír KINCL. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. ISBN 978-80-7380-054-3.

GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Přeložil Alena JINDROVÁ. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-009-9.

KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

MORGAN, Lewis Henry. *Pravěká společnost neboli Výzkumy o průběhu lidského pokroku od divoštví přes barbarství k civilizaci*. Praha, 1954

RÜPKE, Jörg. *Náboženství Římanů*. Praha: Vyšehrad, 2007. Světová náboženství (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-807-5.

SALLER., R. P. *Patriarchy, property and death in the Roman family*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997

SKŘEJPEK, Michal, Vladimír KINDL a Václav ŠEBOR. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. Vyd. 2., (jako Prameny římského práva – Fontes iuris romani vydání 1.). Praha: LexisNexis, 2004. Focus (LexisNexis CZ). ISBN 80-86199-89-4.

SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. ISBN 80-901064-8-X.

SKŘEJPEK, Michal. *Lex et ius: zákony a právo antického Říma*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-686-6.

SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C.H. Beck, 1997. Beckova skripta. ISBN 80-7179-123-7.

STARÁ, Ivana. *Rodina a její význam v římském právu*. Ostrava: Key Publishing, 2013. Monografie (Key Publishing). ISBN 978-80-7418-184-9.

STIEBITZ, F. *Stručné dějiny římské kultury*, Praha 1977

Internetové zdroje

KUBÍNKOVÁ, Lucie. *Ius vitae necisque*. [online]. [cit. 2023-03-11] Dostupné z: <http://intervalla.prf.cuni.cz/fulltext.html>

ZÁVLIŠ, Petr. Počátky římského občanství. <https://www.vsehrd.cz/> [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: https://www.vsehrd.cz/clanek/pocatky-rimskeho-obcanstvi_7042be1c-f604-4395-986f-b5cfbefb9136

Digesta seu Pandactae, čerpáno z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm>

Nový občanský zákoník. 2012. (online). Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Protižidovské postoje v době antiky. <https://www.holocaust.cz/> [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/antisemitismus-2/historicky-vyvoj-antisemitismu/protizidovske-postoje-v-dobe-antiky/>

Tempio di Vesta e Casa delle Vestali (Atrium Vestae). <https://parcocolosseo.it/>
[online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://parcocolosseo.it/mirabilia/tempio-di-vesta-e-casa-delle-vestali-atrium-vestae/>

Plutarchos: Qustiones Romanae. In: Plutarch: Moralia. ed. Loeb Classical Library edition. Harvard 1936 str. 1-171. Dostupné z: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Moralia/Roman_Questions*/home.html

<https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-23.htm>

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/just1_Moyle.htm#XXII

https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/twelve_Johnson.html#t7

<https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/prof/ZIV008/RPR09-10/RPR-Arbeitsblatt2.pdf>